

O‘ZBEK TIBBIY TERMINOLOGIYASIDA MUAMMOLI HOLATLAR

Bozorova Gulmira Zayniddinovna,*Buxoro davlat universiteti**O‘zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasida dotsenti**Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), doktorant*

ORCID: 0000-0002-6395-1036

g.z.bozorova@buxdu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tibbiy terminologiyasida uchraydigan muammoli holatlar lingvistik va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Xususan, terminlarning ko‘p variantlilik, sinonim va dublet shakllarning mavjudligi, ortiqcha o‘zlashmalar, tarjima jarayonidagi noaniqliklar hamda standartlashtirishdagi kamchiliklar yoritiladi. Shuningdek, tibbiy terminlarning ilmiy aniqligi, qisqaligi va tushunarililigini ta‘minlash masalalari muhokama qilinadi. Tadqiqot natijasida o‘zbek tibbiy terminologiyasini tartibga solish, yagona me‘yoriy tizimni shakllantirish va terminlarni milliy til imkoniyatlari asosida takomillashtirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: tibbiy terminologiya, muammoli holatlar, sinonimlik, dubletlar, termin o‘zlashuvi, tarjima muammolari, standartlashtirish, termin aniqligi, ilmiy uslub, leksik tizim.

Аннотация. В данной статье с лингвистической и прикладной точек зрения анализируются проблемные аспекты узбекской медицинской терминологии. В частности, рассматриваются такие вопросы, как вариативность терминов, наличие синонимических и дублетных форм, избыточные заимствования, неточности в процессе перевода, а также недостатки стандартизации. Кроме того, обсуждаются проблемы обеспечения научной точности, краткости и понятности медицинских терминов. В результате исследования обосновывается необходимость упорядочения узбекской медицинской терминологии, формирования единой нормативной системы и совершенствования терминов на основе возможностей национального языка.

Ключевые слова: медицинская терминология, проблемные аспекты, синонимия, дублеты, заимствование терминов, проблемы перевода, стандартизация, точность терминов, научный стиль, лексическая система.

Abstract. This article analyzes problematic issues in Uzbek medical terminology from both linguistic and practical perspectives. In particular, it examines the variability of terms, the presence of synonymous and doublet forms, excessive borrowings, ambiguities arising in the translation process, and shortcomings in standardization. Furthermore, the study discusses the issues of ensuring scientific accuracy, conciseness, and clarity of medical terms. The results of the research substantiate the need to systematize Uzbek medical terminology, develop a unified normative framework, and improve terms based on the internal resources of the national language.

Keywords: medical terminology, problematic issues, synonymy, doublets, term borrowing, translation problems, standardization, terminological accuracy, academic style, lexical system.

Kirish. Zamonaviy globallashuv sharoitida tibbiyot sohasi jadal rivojlanib, yangi tushunchalar va atamalar tizimining kengayishiga olib kelmoqda. Bu jarayon o‘z navbatida milliy tillarda, jumladan, o‘zbek tilida tibbiy terminologiyaning shakllanishi, rivoji va standartlashuvi bilan bog‘liq muammolarni yuzaga keltirmoqda. O‘zbek tibbiy terminologiyasi tarixan asosan arab, fors-tojik va rus tillari orqali shakllangan bo‘lib, mustaqillikdan so‘ng ingliz tilining ta‘siri sezilarli darajada kuchaydi. Natijada

terminologik tizimda sinonimiya, dubletlik, ortiqcha variantlilik hamda terminlarning yagona me'yorga solinmaganligi kabi muammoli holatlar yuzaga kelmoqda.

Tibbiy terminlarning aniqligi, qisqaligi va bir ma'noliligi ilmiy muloqot samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan hisoblanadi. Biroq amaliyotda bir xil tushunchani ifodalash uchun turli terminlarning qo'llanishi (masalan, lotincha, ruscha va inglizcha variantlarning parallel ishlatilishi) kommunikativ noaniqlikni keltirib chiqaradi. Shuningdek, terminlarning noto'g'ri tarjima qilinishi yoki yaratilishi natijasida ularning semantik hajmi buzilishi ham kuzatiladi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi o'zbek tibbiy terminologiyasida mavjud muammoli holatlarni aniqlash, ularning lingvistik va ekstralingvistik sabablarini tahlil qilish hamda terminologiyani tartibga solish yo'llarini ilmiy asoslash zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning maqsadi – o'zbek tibbiy terminologiyasida uchraydigan asosiy muammolarni tizimli ravishda o'rganish va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

o'zbek tibbiy terminologiyasining shakllanish manbalari va rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish;

terminologik tizimda uchraydigan sinonimiya, polisemantiklik va variantlilik holatlarini aniqlash;

tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolarni o'rganish;

terminlarni standartlashtirish va unifikatsiya qilish zaruratini asoslash.

Adabiyotlar tahlili. Tibbiy terminologiya masalalari zamonaviy terminshunoslik va amaliy lingvistikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Maria Teresa Cabré va Eugen Wüster tadqiqotlarida terminlarning nazariy asoslari, standartlashtirish tamoyillari hamda terminologik tizimlarning ilmiy tashkil etilishi keng yoritilgan. O'zbek tilshunosligida Gulmira Bozorova ning ilmiy ishlarida tibbiy terminlarning diskursiv xususiyatlari, abbreviatsiyalar hosil bo'lishi va stilistik o'zgaruvchanligi tahlil qilingan bo'lsa, terminologik sinonimiya, dubletlik va tarjima muammolariga oid masalalar hali yetarli darajada tizimli o'rganilmagan. Shu jihatdan mazkur tadqiqot o'zbek tibbiy terminologiyasidagi muammoli holatlarni lingvistik va amaliy nuqtai nazardan kompleks tahlil qilishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda o'zbek tibbiy terminologiyasidagi muammoli holatlarni aniqlash va tahlil qilish uchun kompleks yondashuv asosida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini terminologiya, lingvistika va tibbiyot sohasidagi ilmiy qarashlar tashkil etadi. Xususan, terminlarning semantik, strukturaviy va funksional xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan yondashuvlar asos qilib olindi. Empirik material sifatida o'zbek tilidagi tibbiy adabiyotlar, darsliklar, ilmiy maqolalar, lug'atlar hamda amaliy tibbiyotda qo'llanilayotgan terminlar tanlab olindi.

Shuningdek, turli manbalarda uchraydigan termin variantlari qiyosiy tahlil uchun jalb qilindi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Deskriptiv (tasviriy) metod – o‘zbek tibbiy terminologiyasining hozirgi holatini tavsiflash va tizimlashtirish uchun qo‘llanildi.

Qiyosiy (komparativ) metod – terminlarning o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi variantlarini solishtirish orqali ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlashda ishlatildi.

Semantik tahlil metodi – terminlarning ma’no hajmi, aniqligi va mosligini baholash uchun xizmat qildi.

Kontekstual tahlil – terminlarning real nutqiy vaziyatlarda qo‘llanish xususiyatlarini o‘rganishga yordam berdi.

Statistik metod – muammoli terminlarning uchrash chastotasi va tarqalish darajasini aniqlashda qo‘llanildi.

Bundan tashqari, terminologik birliklarni tasniflash va tizimlashtirishda lingvokognitiv yondashuv elementlaridan ham foydalanildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi turli manbalardan olingan ma’lumotlarning o‘zaro solishtirilishi va tahlil qilinishi orqali ta’minlandi.

Tahlillar va natijalar. Tadqiqot jarayonida o‘zbek tibbiy terminologiyasida mavjud muammoli holatlar tizimli ravishda o‘rganildi va ularning asosiy turlari aniqlashtirildi. Tahlillar natijasida terminologik tizimda quyidagi muhim muammolar mavjudligi aniqlandi:

1. *Terminologik sinonimiya va dubletlik.* O‘zbek tibbiy terminologiyasida bir tushunchani ifodalash uchun bir nechta terminlarning parallel qo‘llanishi keng tarqalgan holat ekanligi kuzatildi. Masalan, bir xil kasallik yoki anatomik tushuncha turli manbalarda lotincha, ruscha va o‘zbekcha variantlarda ifodalanadi. Bu holat ayniqsa klinik amaliyot va ilmiy adabiyotlarda terminlarning izchil qo‘llanilishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, sinonimik qatlam quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

- to‘liq sinonimlar (bir xil ma’noni ifodalovchi turli shakllar);
- qisman sinonimlar (ma’no nozikliklari bilan farqlanuvchi variantlar);
- termin-dubletlar (bir tushunchaning turli til manbalariga asoslangan shakllari).

Mazkur holat terminologik tizimning izchilligini buzib, ilmiy muloqotda noaniqlik va tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi aniqlandi.

2. *Terminlarning variantlilik va normativ me’yorning yetishmasligi.* Tadqiqot davomida terminlarning yozilish va qo‘llanish variantlari o‘rtasida sezilarli tafovutlar mavjudligi kuzatildi. Ayniqsa, transliteratsiya va transkripsiya asosida o‘zlashtirilgan terminlarda yagona me’yorning yo‘qligi muammoli holat sifatida qayd etildi. Masalan:

- bir terminning bir necha yozilish shakli mavjud bo‘lishi;
- xalqaro terminlarning o‘zbek tiliga moslashuvida izchillikning yetishmasligi;
- qisqartmalar va abbreviaturalarning turlicha talqin qilinishi.

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, o'rganilgan materiallarning sezilarli qismida (taxminan 30–40%) terminlarning kamida ikki xil variantda qo'llanilishi aniqlangan.

3. *Tarjima bilan bog'liq muammolar.* Tibbiy terminlarni tarjima qilish jarayonida semantik aniqlikning buzilishi holatlari keng uchrashi aniqlandi. Bu muammo quyidagi omillar bilan bog'liq:

- terminning asl ma'nosini to'liq aks ettirmaslik;
- kalkalash (so'zma-so'z tarjima) natijasida sun'iy terminlarning yuzaga kelishi;
- terminning kontekstga mos kelmasligi.

Natijada ayrim hollarda terminlar noto'g'ri talqin qilinib, klinik amaliyotda xatolarga olib kelishi mumkinligi kuzatildi.

4. *Polisemantiklik va terminlarning ma'no kengayishi.* Ba'zi terminlarning bir nechta ma'noda qo'llanilishi (polisemantiklik) ham muhim muammo sifatida aniqlangan. Bu holat ayniqsa umumtil leksikasidan olingan va terminologiyaga moslashtirilgan birliklarda ko'proq uchraydi. Natijada, terminning aniq chegarasi yo'qoladi, kontekstga bog'liq tushunish zarurati ortadi, qolaversa, ilmiy aniqlik darajasi pasayadi.

5. *Terminlarning tizimlashtirilmaganligi.* Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek tibbiy terminologiyasida terminlar yagona tizim asosida tartibga solinmagan. Terminlar o'rtasidagi semantik va iyerarxik munosabatlar har doim ham izchil ifodalanmagan. Bu esa terminologik lug'atlar o'rtasida tafovutlarga, ilmiy va amaliy manbalarda nomuvofiqliklarga, o'qitish jarayonida qiyinchiliklarga olib keladi.

Aniqlangan muammolar nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy, tarixiy va ilmiy omillar bilan ham uzviy bog'liqdir. Avvalo, terminologik sinonimiya va dubletlikning keng tarqalganligi o'zbek tibbiy terminologiyasining shakllanish tarixiga borib taqaladi. Turli davrlarda arab, fors-tojik, rus va ingliz tillarining ta'siri ostida shakllangan terminlar bugungi kunda ham parallel ravishda qo'llanilmoqda. Bu esa terminologik tizimning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, terminlarni standartlashtirish va unifikatsiya qilish zarurati dolzarb ilmiy masala sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, terminlarning variantlilik va normativ me'yorning yetishmasligi til siyosati va terminologik rejalashtirish bilan bevosita bog'liq. Yagona standartning yo'qligi terminlarning tartibsiz qo'llanishiga olib kelmoqda. Bu esa ilmiy kommunikatsiya samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli terminlarni rasmiy darajada tasdiqlash va yagona me'yoriy hujjatlar asosida tartibga solish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarjima bilan bog'liq muammolar esa terminologiyaning global xarakteri bilan izohlanadi. Zamonaviy tibbiyot asosan ingliz tilida rivojlanayotganligi sababli yangi terminlarning o'zbek tiliga moslashtirilishi jarayonida turli xatoliklar yuzaga kelmoqda. Bu borada ekvivalentlik tamoyiliga qat'iy rioya qilish, terminlarning semantik aniqligini saqlash hamda mutaxassislar ishtirokida tarjima qilish muhimdir.

Polisemantiklik masalasi esa termin va umumtil leksikasi o'rtasidagi chegaraning aniq belgilanmaganligi bilan bog'liq. Ilmiy terminologiyada bir ma'nolilik (monosemantiklik) asosiy talab bo'lib, bu prinsipning buzilishi ilmiy aniqlikka putur yetkazadi. Shu bois terminlarni tanlash va yaratishda ularning semantik aniqligiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Tizimlashtirish muammosi esa terminologiyaning ilmiy asosda tartibga solinmaganligini ko'rsatadi. Terminlar o'rtasidagi ierarxik va semantik aloqalarni aniqlash, ularni klassifikatsiya qilish va yagona tizimga keltirish terminologiya rivojining muhim bosqichidir.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tibbiy terminologiyasini rivojlantirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi lozim:

- terminlarni standartlashtirish va normativlashtirish;
- ilmiy asoslangan terminologik lug'atlar yaratish;
- tarjima jarayonini mutaxassislar asosida takomillashtirish;
- terminologik siyosatni kuchaytirish;
- xalqaro terminologiya bilan uyg'unlikni ta'minlash.

Shunday qilib, o'zbek tibbiy terminologiyasidagi muammolarni bartaraf etish kompleks yondashuvni talab etadi va bu jarayon lingvistlar, tibbiyot mutaxassislari hamda terminologlar hamkorligida samarali amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari o'zbek tibbiy terminologiyasida sinonimiya, dubletlik, variantlilik, tarjima xatolari va polisemantiklik kabi muammolar tizimli xarakterga ega ekanligini ko'rsatdi. Ushbu holatlar terminlarning aniqligi, bir ma'noliligi va izchil qo'llanishini cheklab, ilmiy hamda klinik muloqot samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, terminlarning yagona me'yor asosida tartibga solinmaganligi va tizimlashtirish darajasining yetarli emasligi terminologik barqarorlikni susaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ldi. Tarjima jarayonida esa semantik moslikning buzilishi va sun'iy shakllarning yuzaga kelishi alohida muammo sifatida qayd etildi. Mazkur holatlarni bartaraf etish uchun terminologiyani standartlashtirish va unifikatsiya qilish, ilmiy asoslangan terminologik lug'atlar yaratish, tarjima jarayoniga soha mutaxassislari keng jalb etish hamda milliy va xalqaro terminologiya uyg'unligini ta'minlash zarur.

Umuman olganda, o'zbek tibbiy terminologiyasini takomillashtirish izchil ilmiy yondashuvni talab etadi va bu jarayon terminlarning aniqligi, barqarorligi hamda funksional samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cabré M. T. Terminology: Theory, methods and applications. Philadelphia PA, John Benjamins, 1998. –248 p.
2. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. — Fachsprachl. Zentrum, Handelshochsch. Kopenhagen, 1985. — 214 s.

3. Zayniddinovna B. G. The language of medicine as the main factor in the formation of medical terminology //Conference of modern science & pedagogy. – 2025. – T. 1. – №. 2. – С. 10-13.
4. Bozorova G. Z. Discursive Functioning And Stylistic Variability Of Medical Terms In Modern Uzbek Language //TLEP–International Journal of Multidiscipline. – 2025. – T. 2. – №. 7. – С. 193-196.
5. Zayniddinovna B. G. UDC: 801.7 Concerning Some Pleonastic And Tautological Constructions.
6. Бозорова, Г. З. (2023). ОАВда учрайдиган плеонастик бирликларнинг лингвопрагматик хусусиятлари. *Interpretation and researches*, 1(2), 4-7.
7. Bozorova G. Formation of abbreviations in medical terminology in uzbek language //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 86-89.
8. Samandarova G. Y. Fundamentals of folk proverbs formed on the basis of the lexical-spiritual group of insects. *Current research journal of philological sciences*, 2 (05), 39–42. – 2021.
9. Samandarova, G. Y. (2023). Basis of the lexical sentence group "insect" in the form of a compound sentence. *International scientific conference "innovative trends in science, practice and education"*, 2(4), 59–67. Retrieved from <http://academicsresearch.ru/index.php/iscitspe/article/view/1493>
10. Bozorov Z. A. "Exceptional role of motives and needs within the formation process of civic culture in students' community." *Journal of Advanced Zoology* 44 (2023): 3236-3244. <https://jazindia.com/index.php/jaz/article/view/1595>.

